

WIEDZA DUCHOWA (1934): Z DZIEJÓW PRZEDWOJENNEJ PRASY EZOTERYCZNEJ¹

Urszula Patocka-Sigłowy

 orcid.org/0000-0001-8942-3875

Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
Uniwersytet Gdański

Monika Rzczycka

 orcid.org/0000-0001-6179-1422

Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
Uniwersytet Gdański

ABSTRACT

***Spiritual Knowledge* (1934): From the History of the Pre-war Esoteric Press**

The article presents the esoteric magazine *Spiritual Knowledge* (pol. *Wiedza Duchowa*), which was published in Wisła in 1934. It was one of about twenty magazines of an occult nature appearing in Poland before World War II. The description of this monthly is based on a content analysis of individual issues published in 1934. A profile of the journal, its layout, thematic content and editorial staff are presented in the article. Particular attention was paid to the authors of the articles in *Spiritual Knowledge*. The magazine published texts of authors known and respected in the Polish esoteric community (incl. Roberto Assagioli, Alice A. Bailey, Kazimierz Chodkiewicz, Léon Denis, Maria Florkowa, Józef Jankowski, Stefan Kowalski, Wincenty Lutosławski, Roman Moczulski, Henryk Münch, Andrzej Podzorski, George Viereck and Tomira Zori).

Keywords: interwar period, occultism, esoteric press, *Spiritual Knowledge*, magazine, Polish pre-war press

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2016–2019: Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach 1890–1939 (0186/NPRH4/H2b/83/2016).

Jednym z najważniejszych mediów dwudziestolecia międzywojennego była z pewnością prasa. W tym okresie życia codziennemu Polaków zaczęły towarzyszyć także kino i radio. To na rynku prasowym można jednak zauważyć najbardziej dynamiczny rozwój zarówno jakościowy, jak i ilościowy. Obecny na nim był szeroki wybór prasy politycznej, społeczno-kulturalnej i literackiej, naukowej i fachowej, sportowej, a także sensacyjnej. Badania nad wydawnictwami periodycznymi tego okresu mają bardzo długą tradycję i odznaczają się znacznymi osiągnięciami (zob. Paczkowski 1980, Notkowski 1982, Paczkowski 1983, Brzoza 1990, Borowiec 2005, Bańdo 2006, Mielczarek 2009). Syntezy badań nad historią polskiej prasy podjął się w swoich pracach m.in. Władysław Marek Kolasa (Kolasa 2011). W opracowaniach tych brakuje jednak fragmentów poświęconych tytułom prasy ezoterycznej.

Ezoteryzm końca XIX i początku XX wieku był fenomenem, który wpłynął istotnie na kulturę Zachodu XX stulecia. Jak pokazują badania prowadzone obecnie, również na ziemiach polskich, było to zjawisko kulturowe o niemałym zasięgu i znacznej dynamice, dotyczące różnych środowisk, zwłaszcza wykształconego mieszczaństwa, urzędników, ale również przedstawicieli inteligencji, w tym znanych i cenionych twórców oraz działaczy społecznych. Jedna z wielu definicji obecnie obowiązujących w humanistyce² ujmuje „zachodni ezoteryzm” jako skrajnie pluralistyczny zbiór nurtów, idei i praktyk, poddających się badaniom historycznym od czasów późnego antyku do współczesności (jednak bez wyodrębniania konkretnych historycznych okresów jako wzorcowych dla „ezoteryzmu”), które znajdowały się i znajdują poza głównymi, oficjalnymi nurtami kultury intelektualnej swoich epok, stanowiąc „wiedzę odrzuconą” w związku z jej nieprzystawalnością zarówno do normatywnych idei religijnych, jak i racjonalistycznej nauki (Hanegraaff 2013). Wśród nurtów charakterystycznych dla europejskiego ezoteryzmu przełomu wieków wymienia się najczęściej spirytyzm, mediumizm, hipnotyzm, astrologię, hermetyzm, alchemię, mistykę, teozofię współczesną i postteozofię (np. antropozofię i Agni Jogę), magię, medycynę i farmakologię okultystyczną³, techniki dywnicyjne, historię wierzeń i symbolikę starożytnego Egiptu (który był powszechnie uważany za depozytariusza prastarej tradycji ezoterycznej sięgającej cywilizacji atlantydzkiej); ponadto idee, obrzędy i symbole tajnych kultów oraz stowarzyszeń

2 Od lat 90. XX w. badania nad ezoteryzmem stały się obszarem burzliwych dyskusji metodologicznych. Do najważniejszych głosów w tej debacie należą prace: Antoine'a Faivre'a, francuskiego badacza z paryskiej Sorbony, którego można nazwać ojcem dyscypliny; Wouter'a J. Hanegraaffa z Uniwersytetu w Amsterdamie; Koku von Stuckrada z Uniwersytetu w Groningen; zmarłego przedwcześnie Nicolasa Goodricka-Clarke'a z Uniwersytetu w Exeter. W Polsce od końca lat 90. ezoteryzm europejski jest przedmiotem systematycznych studiów prowadzonych na Uniwersytecie Gdańskim. Tamtejsze Laboratorium Niedogmatycznej Duchowości od 2000 r. wydaje serię monografii „Światło i ciemność” prezentujących wyniki badań nad tym fenomenem kultury. Od 2014 r. w Krakowie (przy AGH) działa Polskie Stowarzyszenie Badań nad Zachodnim Ezoteryzmem.

3 Wyraz „okultyzm” był stosowany najczęściej jako synonim pojęcia „ezoteryzm” lub rozumiany w znaczeniu węższym, odnoszącym się raczej do praktycznej strony nauk ezoterycznych, a więc magii, astrologii itp.

inicjacyjnych (np. starożytnego bractwa pitagorejczyków, templariuszy, zakonów różokrzyżowych czy masonerii *sensu largo*).

Przedmiotem niniejszego opracowania jest charakterystyka ukazującego się w 1934 roku⁴ miesięcznika *Wiedza Duchowa*⁵ (wydano 12 numerów pisma). Przedstawiony zostanie program czasopisma, jego profil tematyczny i redakcja. Szczególna uwaga zostanie poświęcona autorom, których teksty zostały opublikowane w piśmie. Wydawcą i redaktorem *Wiedzy Duchowej* był Jan K. Hadyna⁶. Redakcja mieściła się w Wiśle⁷, a pismo było drukowane przez Pawła Mitręgę w Cieszynie. Szczegółowych informacji na temat pisma, poza Hadyną, udzielali Błażej Włodarz⁸, Kazimierz Chodkiewicz⁹ i Henryk Münch¹⁰.

Dostęp do pisma był nieco ograniczony – można je było nabyć wyłącznie w ramach prenumeraty, której roczny koszt wynosił 10 złotych. Na drugiej stronie okładki w numerze 1. znajdujemy informację: „Przesyłając pierwszy numer naszego pisma, uprzejmie zawiadamiamy, że następny zeszyt wyślemy tylko do tych Czytelników, którzy – najpóźniej do 20 stycznia b.r. zgłoszą się na stałych prenumeratorów” (*WD* 1, druga strona okładki). Redakcji bardzo zależało na dotarciu do szerszego grona odbiorców i dlatego w numerze 2. opublikowano apel do prenumeratorów:

Dziękując za przesłane nam już adresy, jeszcze raz usilnie prosimy o dalsze nadsyłanie nam adresów Swych znajomych, którzy się interesują Wiedzą duchową, celem wysłania do nich egzemplarzy okazowych naszego pisma. Każdy z Was, przysparzając jednego tylko czytelnika więcej, wmurowuje cegiełkę do twierdzy, która stać będzie na straży jego psychicznego rozwoju i postępu” (*WD* 2, druga strona okładki).

Nie była to zwykła prośba, lecz apel bazujący na powszechnym wśród ezoteryków przekonaniu, że zdobywanie wiedzy duchowej sprzyja wewnętrznemu rozwojowi jednostki, to znaczy prowadzi do osiągnięcia stanu wyższej świadomości i poznania „wyższych światów”. Ta koncepcja wiązała się z szeroko rozprzestrzenionym, zwłaszcza w środowisku teozofów, pojęciem ewolucji kosmicznej. Zgodnie z tym konceptem w najbliższej przyszłości miało dojść do burzliwego finału jednej z wielu

4 W styczniu 1935 r. jego miejsce zajął *Lotos*, czasopismo kontynuujące linię programową *Wiedzy Duchowej*, które ukazywało się do sierpnia 1939 r.

5 Wszystkie numery *Wiedzy Duchowej* są dostępne w wersji cyfrowej w zbiorach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/15704#structure> (dostęp 17.05.2019). W tekście podawany będzie numer miesięcznika oraz numery stron poprzedzone skrótem *WD*. W cytatach oraz tytułach zastosowano zasady współczesnej pisowni.

6 Jan Hadyna używał pseudonimu Cerber.

7 W numerze 12. na drugiej stronie okładki znalazła się informacja o przeniesieniu redakcji i administracji pisma do Krakowa na ul. Grodzką.

8 B. Włodarz udzielał informacji w Warszawie, ul. Promenada 4/3.

9 Informacji na temat *Wiedzy Duchowej* K. Chodkiewicz udzielał we Lwowie, ul. Gródecka 8c/43.

10 H. Münch udzielał informacji w Poznaniu pod adresem Wały Królowej Jadwigi 3a/17.

epok w dziejach ludzkości, a następnie narodzin Nowej Ery. Zarówno przetrwanie katastrof okresu przejściowego, jak i życie w nowych czasach zdaniem ezoteryków wymagało zbiorowego duchowego wysiłku ludzkości stojącej na progu tej nowej epoki (Chodkiewicz 1936). Zachętą do skorzystania z prenumeraty była również możliwość otrzymania zniżki na zakup książek. W każdym numerze pisma redakcja przedstawiała listę pozycji, które warto było przeczytać, lub wykaz broszur, które można było kupić w administracji pisma¹¹ (np. Tomiry Zori „Ukryta potęga muzyki” [1933], Kazimierza Chodkiewicza „Magnetyzm leczniczy” [1933], Wiktora Mirskiego „Theophrastus Paracelsus: jego życie, twórczość i ideologia” [1933], Williama Thomasa Steada „Listy z zaświatów” [1932], Franciszka Pregla „12 typów ludzkich w astrologii: ich charakter, talent i skłonności oraz zarysy losu” [1934], Paula Sedira „Wtajemniczenia” [1923]).

Niezależnie od liczby prenumeratorów redakcja starała się dostosować pismo do potrzeb czytelników o zróżnicowanych zainteresowaniach ezoterycznych. W tym celu w numerze 3. zostały opublikowane dwa pytania skierowane do prenumeratorów. Uzyskane odpowiedzi mogły pozwolić na stworzenie pisma, po które chętniej sięgaliby pasjonaci nauki przekazywanej przez *Wiedzę Duchową*.

Czy Szanowni Czytelnicy pragną pozostać przy obecnym sposobie redagowania W.D., w której w każdym numerze pomieszczonych jest kilka artykułów różnorodnej treści, ale nie wyczerpujących tematu do końca [...]; czy też umieszczać tylko 2–3 artykuły, ale w całym ich brzmieniu? Dotąd kierowaliśmy się troską o zaspokojenie zainteresowań wszystkich czytelników, a zainteresowania te są przecież różnorodne! Jeżeli jeden z tematów okaże się komuś mało interesującym, to zacieka wi go na pewno czwarty lub szósty? Gdybyśmy wyczerpywali tylko dwie lub trzy prace, miesięcznik przypominałby raczej broszurę o jednolitej treści. [...] Jakie zagadnienia budzą najżywsze zainteresowania? [...] Odpowiedzi prosimy nadsyłać najpóźniej do 20 marca br. (WD 3, druga strona okładki).

Czytelnicy chętnie odpowiedzieli na pytania redakcji. Okazało się, że:

¹¹ Część wymienionych książek wchodziła w skład Biblioteki Wiedzy Duchowej. Na serię składają się prace wydane w Wydawnictwie „Hejnał” (Drukarnia Pawła Mitreği w Cieszynie): Denis L. (1932). *Mediumizm a biblia: rola mediumizmu w rozwoju ludzkości: co to jest geniusz?*, tłum. J. Kreczyńska. Wisła; Pilchowa A. (1932). *Zmora: powieść okultystyczna osnuta na tle prawdziwych przeżyć*. Wisła; Stead W.T. (1932). *Listy z zaświatów*, tłum. J. Kreczyńska. Wisła; Chodkiewicz K. (1933). *Anatomia ciał niewidzialnych człowieka*. Wisła; Chodkiewicz K. (1933). *Magnetyzm leczniczy*. Wisła; Mirski W. (1933). *Theophrastus Paracelsus: jego życie, twórczość i ideologia*. Wisła; Pilchowa A. (1933). *Spojrzenie w przyszłość*. Wisła; Zori T. (1933). *Ukryta potęga muzyki*. Wisła; Pilchowa A. (1933). *Umarli mówią: powieść*. Wisła; Pilchowa A. (1935). *Jasnowidzenie*. Wisła; Ozimek T. (1936). *Teologia i antyteologia*. Wisła; Brackett E.A. (1937). *Materializacje*, tłum. A. Kretschmerowa. Wisła; Ruskowski J. (1937). *Tajemnicze gruczoły w ludzkim ustroju: istota i znaczenie hormonów*. Wisła; J.R. (1937). *Różokrzyżowcy: zarys dziejów i doktryny. Praktyczny system alchemii duchowej*. Wisła; J.R. (1937). *Astrologia a wychowanie*. Wisła; J.R. (1938). *Astrologia a małżeństwo*. Wisła. Pod pseudonimem J.R. publikowała Maria Woycicka.

Ankieta nasza, ogłoszona w 3 numerze „Wiedzy Duchowej”, w sprawie sposobu redagowania miesięcznika i zamieszczonych tamże prac, przyniosła bardzo bogaty plon. [...] Listy [...] odsłoniły nam dusze i zamiłowania naszych Kochanych Przyjaciół. Zrozumieliśmy przede wszystkim, że szeregi ich składają się z czterech zasadniczych typów (a każdy z nich pragnąłby „Wiedzę Duchową” mieć tylko dla siebie!). I tak eksperymetatorzy interesują się tylko stroną doświadczalną i praktyczną okultyzmu; psycholodzy badają zagadkę człowieka, jego istotę i cel; metafizycy widzą wszędzie prawa umysłowe i usiłują kierować się tylko rozumem; mistycy wreszcie – szukają tylko Boga i drogą intuicji oraz kontemplacji i modlitwy pragną podejść do Niego. Zadowolenie wszystkich tych grup [...] w szczytłych granicach 32 stronicy miesięcznika jest nieco trudne. Niemniej jednak starać się będziemy wziąć pod uwagę wszystkie zainteresowania naszych Przyjaciół. [...] Wielu Czytelników pragnęłoby, aby „Wiedza Duchowa” obok miesięcznika – wydawała jeszcze dodatkowe zeszyty z prac obszerniejszych, mogących z czasem stanowić książkę (WD 4, s. 127).

Czytelnicy zwrócili również uwagę na to, że czasopismo powinno zachować obecny kształt, czyli drukować artykuły w odcinkach. Dzięki temu czytelnik częściej może wracać do tekstu. Odbiorcy zasugerowali również, aby w jednym z numerów znalazły się wskazówki dla zainteresowanych wiedzą ezoteryczną, którzy dopiero rozpoczynają swoje duchowe poszukiwania, z wyszczególnieniem książek, które warto przestudiować.

Do redakcji napływały również przekazywane przez prenumeratorów propozycje wprowadzenia zmian w piśmie. Na przykład w numerze 3. został opublikowany list od B. Pawlickiego. Autor proponuje, aby na łamach pisma została utworzona specjalna rubryka poświęcona sprawom organizacyjnym życia duchowego w Polsce¹². Autor listu zwrócił uwagę na to, że ośrodki skupiające miłośników wiedzy duchowej istnieją w wielu miejscowościach, jednak nic o sobie nie wiedzą. W związku z tym nie mogą ze sobą współpracować. A przecież:

Centra te nieomal z reguły wykazują dążność ku nawiązaniu łączności z pokrewnymi duchem organizacjami, a nawet jednostkami. Jeżeliby przeto *Wiedza Duchowa* utworzyła na swoich łamach osobną rubrykę, poświęconą działalności danych ośrodków duchowych, przyczyniłaby się tym samym w niemałej mierze do zbliżenia kół w tym zainteresowanych (WD 3, s. 95).

¹² Zgodnie z ideologią teozofów dzięki działaniu wyższych sił duchowych dawne „nauki tajemne” (okultystyczne) zostały w drugiej połowie XIX w. celowo ujawnione przez Wtajemniczonych i stały się dostępne dla wszystkich. Formacje ezoteryczne, np. koła teozoficzne czy postteozoficzne, działały w II RP w sposób jawny, ale dyskretny. Spotkania miały najczęściej charakter kameralny, odbywały się w prywatnych mieszkaniach lub wynajętych pomieszczeniach. Formą popularyzacji wiedzy były prelekcje i wykłady dla szerszej publiczności, ogłaszane w prasie, a także za pomocą afiszy zapowiadających nazwiska prelegentów, tematy wykładów, ich terminy i miejsca.

Ten projekt spotkał się z akceptacją redakcji. W kolejnym numerze znalazła się informacja o wprowadzeniu działu ogłoszeń:

Wielu bowiem Czytelników, czując się duchowo zupełnie osamotnionymi na swoich placówkach pracy, pragnie nawiązać kontakt listowy z jednostkami o pokrewnych zapatrywaniach. Zgłoszenia nadsyłać najpóźniej do 20 każdego miesiąca. Cena ogłoszeń: 10 groszy za słowo (WD 2, druga strona okładki).

Czytelnicy skorzystali z oferty i w piśmie publikowano ogłoszenia – propozycje nawiązania kontaktu, zatrudnienia – np. „Samotny badacz wiedzy duchowej lat średnich, nauczyciel, mieszkający na wsi, poszukuje osoby w charakterze gospodyni o przekonaniach spirytualistycznych lub też wybitnie religijnych. Ewentualne zdolności medialne byłyby bardzo miłą niespodzianką – wiadomość w Redakcji «W.D.»” (WD 4, trzecia strona okładki); „Chciałabym porozumiewać się osobiście z ludźmi, studiującymi astrologię, a dla których nauka ta jest szczytem wiedzy, a nie źródłem wróżby. Adres: Nurkowska, Warszawa – Żoliborz, Krasińskiego 21, m. 22” (WD 5, druga strona okładki). *Wiedza Duchowa* mogła się więc stać platformą do przekazywania informacji o podejmowanych przez czytelników inicjatywach i dzięki temu przyczynić się do integracji rozdrobnionego środowiska oraz realizacji idei „powszechnego braterstwa ludzkości” głoszonej przez Towarzystwo Teozoficzne, a następnie przez wiele innych formacji ezoterycznych w tym okresie.

Rysunek 1. Szata edytorska *Wiedzy Duchowej*

Źródło: Zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/resuIts?q=Wiedza+Duchowa&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=0>

Każdy numer miesięcznika składał się z 32 stron oraz czterostronicowej okładki. Numeracja stron dla całego rocznika była ciągła. Jako dodatek do pisma ukazały się cztery arkusze pracy Chodkiewicza „Ewolucja ludzkości”. Zapowiedziano, że ciąg dalszy zostanie opublikowany jako dodatek do rocznika drugiego.

Okładki numerów 1–3 zostały opatrzone mottem pochodzącym z „Duchowych Rymów” Anioła Ślązaka: „Nie wejdiesz w niebo jasne, nie kończ do tych bram, // Aż póki się nie staniesz żyjącym niebem sam...”¹³.

Od numeru 4. motto się zmieniło. Stało się nim zdanie umieszczone – według ezoteryków – na bramie świątyni w Memfis: „Co było, jest i będzie – tym jestem; szat moich nikt nie odsłonił, owocem moim słońce”. Zostało to wyjaśnione przez redakcję w następujący sposób:

Obecny numer „W.D.” wypuszczamy w nowej szacie. Na okładce umieściliśmy symboliczny obraz *Ofiary składanej Słońcu* przez kapłankę Izydy. Słońce symbolizowało Starożytnym moc twórczą życia, Światło Ducha i Prawdy, zsyłane dobrotliwie przez Bóstwo jedyne i niewyraźne. Święto to obchodzono zawsze w pierwszych dniach wiosny. Dla nas blask tej gwiazdy świetlistej jest również „życiodajnym”; przemawia niemniej tajemniczo niż do dawnych Egipcjan – o głębokich tajemnicach Kosmosu” (WD 4, druga strona okładki).

Od numeru 7. na okładce nie umieszczano już motta, natomiast po raz trzeci zmieniła się jej szata graficzna. Wszystkie trzy winiety czasopisma miały charakter symboliczny (rys. 1), wpisując się w eklektyczne uniwersum zachodniego ezoteryzmu. Na dwu pierwszych uwagę zwraca para kolumn pełniących rolę ramy grafiki (WD 1–3) oraz obramowania wejścia, nad którym wisi częściowo rozsunięta kotara (WD 4–6). Kolumny nawiązują do symboliki loży wolnomularskiej, gdzie tradycyjnie występują po dwóch jej stronach. Zgodnie z legendą założycielską masonerii wejście do świątyni Salomona w Jerozolimie, zaprojektowanej i zbudowanej przez Mistrza Hiram Abifa z Tyr, podtrzymywały dwie kolumny Jakin i Boaz. Dla ezoteryków różnych nurtów oznaczają one symboliczną bramę do świątyni wiedzy i etycznego samodoskonalenia¹⁴. Na wszystkich trzech winietach *Wiedzy Duchowej* znajduje się także symbolicznie wyrażona tarcza słoneczna (na trzeciej z okładek jest to nawiązujący do symboliki egipskiej uskrzydłony dysk słoneczny), która – zgodnie z przywołanym wcześniej cytatem – dla wydawców tego czasopisma oznaczała nieśmiertelne źródło sił żywotnych i duchowego światła. Zwinięty papirus (WD 1–3) i widoczna na nim roślina, a raczej jej fragment, odsyłają do idei stopniowego odkrywania tajemnic natury, które dzięki wiedzy duchowej mogą stać się udziałem czytelników.

Druga ilustracja z figuralnym przedstawieniem egipskiej bogini Izydy (WD 4–6) dostarcza najwięcej informacji ukrytych w symbolach. W starożytnym Egipcie, który jak wspomniano, dla ezoteryków przełomu wieków był ojczyzną wiedzy tajemnej, Izyda (siostra i żona Ozyrysa – „umierającego i zmartwychwstającego boga”) była czczona jako depozytariuszka największych tajemnic natury i wcielenie jej mocy witalnych. Jak przekonywał Plutarch, na wejściu do świątyni Izydy w Sais (nie Memfis, jak zapewniali redaktorzy *Wiedzy Duchowej*) miał znajdować

¹³ W numerach 1–3 na pierwszej stronie okładki umieszczane były także spisy treści.

¹⁴ Na temat symboliki masonskiej zob. np. T. Cegielski (1994, s. 22).

się napis „Ja jestem wszystko, co było, jest, i będzie, nikt ze śmiertelnych dotąd zasłony mojej nie uchylił” (Plutarchus 2003, s. 23), przywołany na drugiej okładce czasopisma w nieco innym brzmieniu.

Warto dodać, że wyrażenie „zasłona Izydy” pojawiło się w wierszu „Das verschleierte Bild zu Sais” niemieckiego romantyka Schillera (1795) i dzięki niemu weszło na stałe do imaginarium Zachodu. W utworze tym kapłan świątyni Izydy wyjaśnia uczniowi, że za zasłoną ukrywającą posąg bogini znajduje się tajemnica tajemnic, lecz nikomu nie wolno dotknąć zasłony, gdyż tylko sama Izyda może ujawnić światu Prawdę. Wyrażenie „zasłona Izydy” oznacza więc sposób ukrycia tajemnicy bytu przed wzrokiem ludzi. Tym samym „uchylenie zasłony” oznacza objawienie tejże tajemnicy, poznanie Prawdy. Do toposów świątyni wiedzy chronionej przez boginię oraz światła Prawdy odwoływała się w traktacie „Isis Unveiled” („Izyda odsłonięta”) Helena P. Bławatska, legendarna założycielka Towarzystwa Teozoficznego w Nowym Jorku (w 1875 roku) – pierwszej powszechnie dostępnej formacji inicjacyjnej na Zachodzie. Dzięki Bławatskiej powyższe motywy weszły do stałego repertuaru symboliki ezoterycznej, i to nie tylko w środowiskach związanych formalnie z teozofią.

Nic więc dziwnego, że winieta *Wiedzy Duchowej* przedstawia właśnie Izydę, wyobrażoną w pozie stylizowanej na figurę ze staroegipskiego reliefu. W wyciągniętych dłoniach bogini trzyma jeden ze swych atrybutów – *anch*, krzyż egipski, symbolizujący nieśmiertelność¹⁵. Za postacią bogini, która podąża ze Wschodu na Zachód, zgodnie z zasadą *ex oriente lux*¹⁶, znajduje się uchylona zasłona. Z prześwietu wylania się dysk słoneczny o 12 promieniach zakończonych dłońmi, oświetlających wszystko wokół: Izydę, kolumny i ziemię. Jest to symbol Atona, egipskiego boga słonecznego blasku, w tym przypadku odwołujący się zapewne do światła Prawdy – odsłoniętej wreszcie tajemnicy, która staje się dostępna dla wszystkich.

Symbolika egipska dominuje również na trzeciej winiecie *Wiedzy Duchowej* (WD 7–12), gdzie jako centralny motyw występuje androgyniczny sfinks: uskrzydłony lew z twarzą kobiety oraz torsem i ramionami mężczyzny. Głowę sfinksa okrywa udrapowana tkanina w poprzeczne pasy przypominająca *nemes*, chustę faraonów. Nad czołem sfinksa umieszczono diadem w formie dużej czteroramiennej gwiazdy¹⁷. Mityczna istota z okładki czasopisma opiera łapy na Uroborosie – kuliście zwiniętym wężu, trzymającym ogon w pysku i pożerającym samego siebie. Ten starożytny symbol, znany także z wyobrażeń staroegipskich, reprezentuje ideę wieczności, nieustannego odradzania się i cykliczności natury: życia, śmierci

15 Także połączenie pierwiastka żeńskiego i męskiego.

16 *Ex oriente lux* (łac.) – ze wschodu światło (Prawdy).

17 Gwiazda czteroramienna jest zdaniem ezoteryków symbolem, którego znaczenia łączą ją z symbolem krzyża. Polska pisarka Stanisława Hausnerowa [pseud. Iris] także połączyła te dwa symbole w ezoterycznym poemacie prozą *Sfinks i Krzyż: dwa światy* (wydanym w zbiorze pod tym samym tytułem w Katowicach w 1924 r. nakładem teozoficznego czasopisma „Odrodzenie” w serii Książnica Wiedzy Duchowej, nr 20). Na okładce tej publikacji umieszczono wizerunek sfinksa, nad którego czołem znajduje się promienisty krzyż.

i ponownego odrodzenia. Niestety nie udało się ustalić autorstwa tych ilustracji, ale wydaje się, że każda z nich została wykonana przez innego twórcę.

Idea założenia pisma została wyjaśniona w numerze 1. Zwrócono uwagę na rozwój ruchów ezoterycznych w Polsce, rozkwit literatury ezoterycznej i związaną z tym coraz większą potrzebę rozwoju myśli i wiedzy duchowej.

Dziś ludzie patrzą z trwogą w przyszłość, budzą swe sumienia i zaczynają szukać innego uzasadnienia bytu i działalności życiowej. [...] Owo szukanie nowych dróg wyraziło się na ziemiach polskich w dość dużym stosunkowo rozkwicie literatury o treści ezoterycznej, przeważnie w formie powieściowej¹⁸, następnie w organizowaniu kółek i zrzeszeń¹⁹, propagujących wiedzę okultystyczną i pracujących na tym polu. Ze znanych kierunków pracy tej przyjęły się u nas w Polsce najwięcej spirytyzm, teozofia i antropozofia, poza tym w kierunku badań czysto materialnych tego działu szły towarzystwa metapsychiczne i poszczególni, samodzielni myśliciele, naukowcy i badacze. [...] Tworzyły się koła i kółka, prowadzone przez ludzi o najlepszych może intencjach, ale o poglądach dość ciasnych i to w kierunku danego działu okultyzmu. [...] Oddźwięk tego stanu odbił się bardzo niekorzystnie na naszej literaturze okultystycznej. Poza tłumaczeniami obcych autorów, poza drobnymi pracami rodzimych badaczy brak było czasopisma, które by dawało całokształt, S y n t e z ę wiedzy duchowej, która obejmuje już dziś tak olbrzymią dziedzinę studiów, faktów bezsprzecznie i naukowo stwierdzonych, prób i dociekań, że nie można jej pomijać milczeniem, bawiąc się ograniczonym zakresem badań na własnym podwórku.

Uważamy, że coraz potężniej odzywa się potrzeba zewnętrznego zobrazowania rozwoju myśli i wiedzy duchowej. Czas, by wiedza ta wyszła z mroków i zakamarków kółek i stowarzyszeń i wielkim głosem przemówiła do ogółu, który powoli zaczyna dojrzewać do przyjęcia tych wzniosłych tez i prawd, a przynajmniej do zastanowienia się nad nimi. Ludzie błąkają się, poszukując jasnego promienia prawdy, trzeba im zatem oświetlić drogę, którą iść zamierzają, i dać im pewne wskazania, nie krępując jednak niczyjej indywidualności i pozwalając każdemu

18 Rzeczywiście w tym okresie pojawiły się liczne polskie utwory o tematyce ezoterycznej oraz inspirowane ideami ezoterycznymi. Były to przede wszystkim opowiadania i powieści popularne, które cieszyły się dużą poczytnością. Ich autorami byli np. Stanisław Wotowski, Maria H. Szpyrkówna, Jerzy Garuda (właśc. Maria Florkowa), Hanna Krzemieniecka (właśc. Janina Furs-Żyrkiewiczowa), Mieczysław Jarosławski, Włodzimierz Bełcikowski i inni. Tematyka ezoteryczna pojawiała się także w dziełach dużo ambitniejszych, które wyszły spod piór takich pisarzy jak Władysław Reymont, Tadeusz Miciński, Stanisław Przybyszewski, Stefan Grabiński, Andrzej Strug czy Antoni Lange.

19 Formacji ezoterycznych było w przedwojennej Polsce niemało. Niektóre z nich miały charakter filii organizacji międzynarodowych, np. Towarzystwa Teozoficznego i Powszechnego Towarzystwa Antropozoficznego, ale funkcjonowały także koła i stowarzyszenia niezależne zorganizowane wokół prominentnych polskich ezoteryków, np. Towarzystwo Parapsychiczne im. Juliana Ochorowicza we Lwowie prowadzone przez Józefa Świtkowskiego.

ić ścieżką, jaka mu najlepiej odpowiada. Wyrazem takiego ujęcia sprawy będzie nasz miesięcznik (*WD* 1, s. 1–2).

Na łamach czasopisma ukazywały się różnorodne materiały pozwalające na syntezę wiedzy duchowej, a redakcja dołożyła wszelkich starań, aby zaprosić do współpracy grono autorów znanych i cenionych w środowisku polskich ezoteryków. Wśród publikujących twórców znaleźli się m.in. Roberto Assagioli (właśc. Roberto Marco Grego), Alice A. Bailey (właśc. Alice Ann La Trobe-Bateman), Kazimierz Chodkiewicz, Léon Denis, Maria Florkowa, Józef Jankowski, J.A.S. (właśc. Józef Świtkowski), Stefan Kowalski, Wincenty Lutosławski, Roman Moczulski, Henryk Münch, Andrzej Podzorski, George Viereck, Tomira Zori (właśc. Tomira Cotvici-Ghilevici).

W trzech numerach *Wiedzy Duchowej* został opublikowany tekst doktora Roberto Assagioli „Rozwój duchowy a przesilenia nerwowe” (*WD* 4, s. 103–107; *WD* 5, s. 138–141; *WD* 6, s. 164–169). Autoryzowany dla *Wiedzy Duchowej* przekład tekstu przygotowała Tomira Zori. Assagioli był psychiatrą i psychoterapeutą, twórcą psychosyntezy i współtwórcą psychologii transpersonalnej. Opublikowany tekst jest tłumaczeniem pracy „Sviluppo spirituale e malattie nervose” wydanej w 1933 roku w Rzymie.

Wspomniana wyżej Tomira Zori dokonała również przekładu dwóch opublikowanych w *Wiedzy Duchowej* tekstów Alice A. Bailey: „Nowoczesne ruchy ezoteryczne” (*WD* 1, s. 27–28; *WD* 4, s. 118–120; *WD* 5, s. 150–151; *WD* 6, s. 182–183), „Nadchodzące 3 lata” (*WD* 10, s. 290–295). Sama Tomira Zori przygotowała dla *Wiedzy Duchowej* trzy teksty: „Barwy a podświadomość” (*WD* 1, s. 10–11; *WD* 2, s. 44–47; *WD* 3, s. 86–88), „Bóg o Tysiącu Imion” (*WD* 1, s. 21–23), „Wiedza liczb a nowoczesna psychologia” (*WD* 7, s. 197–200; *WD* 8, s. 249–251; *WD* 9, s. 271–273; *WD* 10, s. 303–308; *WD* 11, s. 347–348; *WD* 12, s. 368–373).

Do autorów publikujących regularnie na łamach *Wiedzy Duchowej* należał wspomniany Kazimierz Chodkiewicz, którego prace były bardzo cenione wśród polskich ezoteryków. W piśmie²⁰ ukazały się jego teksty „Kosmogonia okulty-styczna” (*WD* 1, s. 6–10; *WD* 2, s. 37–39; *WD* 3, s. 79–82; *WD* 4, s. 110–111; *WD* 5, s. 141–143; *WD* 6, s. 175–180), „Wiedza duchowa a wychowanie” (*WD* 7, s. 194–197; *WD* 8, s. 231–234; *WD* 9, s. 263–266; *WD* 10, s. 295–298), „Ostatnia godzina” (*WD* 11, s. 322–329; *WD* 12, s. 353–360). Równie często publikowane były teksty Józefa Świtkowskiego – stałego redaktora *Wiedzy Duchowej*, piszącego pod pseudonimem J.A.S. Wśród nich znalazły się: „Intuicja i natchnienie jako przedmiot badań metapsychicznych” (*WD* 2, s. 32–36; *WD* 3, s. 75–78; *WD* 4, s. 107–109; *WD* 5, s. 134–138), „Luna Drexlerówna. Wspomnienie pośmiertne” (*WD* 1, s. 29–30), „Wiedza duchowa a wiedza duchów” (*WD* 6, s. 162–164), „Wstęp w światy nadzmysłowe” (*WD* 7, s. 200–207; *WD* 8, s. 235–242; *WD* 9, s. 273–280; *WD* 10, s. 308–314; *WD* 11, s. 339–345; *WD* 12, s. 360–368). Ta ostatnia pozycja, zdaniem Agaty Świerzowskiej, była najważniejszą pracą dotyczącą jogi, jaką przygotował Świtkowski. Znalazł się

²⁰ Teksty K. Chodkiewicza były publikowane w każdym z numerów pisma.

w niej obszerny wykład poglądów na temat jogi, obejmujący zarówno teorię, jak i wskazówki praktyczne. „Wstęp w światy nadzmysłowe” cieszył się w okresie międzywojennym dużą popularnością²¹. Tadeusz Doktor twierdził nawet, że książka ta była w owym czasie najbardziej poczytnym podręcznikiem jogi²².

W niemal każdym numerze pisma znalazł się tekst Marii Florkowej, bliskiej współpracownicy Jana Hadyny. Były to: „W poszukiwaniu Boga” (WD 1, s. 23–26), „Tajemnica niepowodzenia” (WD 2, s. 55–61), „Na niebezpiecznej drodze” (WD 3, s. 89–93), „Odwieczny Symbol Ofiary” (WD 4, s. 97–102), „Dynamika gwiazd” (WD 5, s. 145–149; WD 7, s. 211–214; WD 9, s. 280–283), „Drogi dojścia” (WD 12, s. 374–379).

Z podobną częstotliwością publikował na łamach *Wiedzy Duchowej* Józef Jankowski. W piśmie ukazały się teksty „Dziami, poeta – Sufi” (WD 6, s. 184–185; WD 7, s. 214–215), „Kabała” (WD 6, s. 169–171; WD 7, s. 207–211; WD 8, s. 242–246; WD 9, s. 266–271; WD 10, s. 299–302) oraz wierszowana parafraza z książki starohebrajskiej Kabały „Idra Suta, czyli Mały Zbór” (WD 11, s. 329–339).

Do autorów *Wiedzy Duchowej* należał również Stefan Kowalski. Na łamach miesięcznika opublikowano jego „Miłość jako czynnik ewolucji we wszechświecie” (WD 1, s. 16–21; WD 2, s. 48–50; WD 3, s. 66–70), „Na granicy dwóch światów” (WD 5, s. 130–134) oraz „Duch czy materia?” (WD 8, s. 226–231). W 3. numerze miesięcznika pojawił się także pośmiertny tekst poświęcony Kowalskiemu.

Na łamach miesięcznika publikowano również teksty: Léona Denisa „Wielka zagadka” w tłumaczeniu Janiny Krzeczynskiej (WD 1, s. 12–16; WD 2, s. 52–55; WD 6, s. 172–175; WD 7, s. 216–218; WD 12, s. 379–381), Wincentego Lutosławskiego „Radosna nowina” (WD 3, s. 71–75), Romana J. Moczulskiego „Uniwersytet Różokrzyżowców” (WD 5, s. 152–153) i „W obronie syntezy” (WD 10, s. 314–319), Henryka Müncha „Rok 1934 a wojna” (WD 4, 120–121), Andrzeja Podzorskiego „Mroki nad światem” (WD 9, s. 260–263), Georga S. Vierecka „Henry Ford a Reinkarnacja” w przekładzie Tomiry Zori (WD 4, s. 112–117).

Warto zwrócić uwagę, że większość z wymienionych tekstów należy do nurtu teozoficznego lub silnie inspirowanego teozofią. Ich autorzy byli albo bezpośrednio związani z Towarzystwem Teozoficznym i podzielali te poglądy wprost (np. Assagioli i Bailey – przynajmniej do pewnego momentu), albo ich światopogląd wyrastał

21 W okresie międzywojennym książka ukazała się dwukrotnie – pierwszy raz pod tytułem „Wstęp w światy nadzmysłowe. Radża-Joga nowoczesna” w 1923 r. w serii „Książnica Wiedzy Duchowej” (nr 14) w Katowicach, drugi raz – w 1936 r. – w krakowskim wydaniu „Biblioteki Lotosu” (t. 2) pod zmodyfikowanym tytułem – „Droga w światy nadzmysłowe. Radża-Joga nowoczesna”. Informacje na temat J. Świtkowskiego podajemy dzięki uprzejmości A. Świerzowskiej, która udostępniła nam maszynopis swojego artykułu pt. „Radża joga Józefa Świtkowskiego – nowoczesna joga na nowe czasy”, przygotowywanego obecnie do publikacji.

22 Zob. Doktor T. (1990). *Polskie adaptacje jogi*. W: T. Doktor (red.). „Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne”. Warszawa, s. 114.

z doświadczeń teozoficznych – przeszedł transformację od teozoficznych do post-teozoficznych (np. Chodkiewicz i Świtkowski oraz ich fascynacja antropozofią)²³.

Do najczęściej eksploatowanych motywów teozoficznych należały wszechobecne odniesienia do duchowej ewolucji człowieka jako procesu będącego częścią tzw. ewolucji kosmicznej. Ważne miejsce zajmowały rozważania na temat konkretnych sposobów rozwijania potencjału psychicznego człowieka i jego nowej świadomości (nadświadomości), które miały – w przekonaniu ezoteryków – sprzyjać przyspieszeniu nadejścia Nowej Ery. Ponadto częstą formą wypowiedzi były studia komparatystyczne ilustrujące popularną wśród teozofów ideę filozofii wieczystej (łac. *philosophia perennis*), zgodnie z którą wszystkie systemy religijne biorą początek w jednym wspólnym prazródle, zawierają ślady pamięci o jednej boskiej prawdzie, która była znana przed tysiącami, ale z czasem, wraz z upadkiem człowieka w świat materii, została utracona i rozproszona. Teozofowie utrzymywali, że każdy symbol religijny odsyła do tej utraconej wiedzy i dopiero na podstawie analizy porównawczej tych symboli można ją odsłonić²⁴.

Artykuły utrzymane były w duchu dyskursu naukowego powszechnie obowiązującego w tym środowisku, zarówno wśród teozofów, jak i postteozofów (np. zwolenników Rudolfa Steinera lub Nikołaja i Heleny Roerichów).

W przeciwieństwie do innych publikacji o charakterze ezoterycznym wydawanych na ziemiach polskich przed 1918 rokiem i w II RP *Wiedza Duchowa* nie epatowała czytelników nawiązaniami do myśli polskich mesjanistów i filozofii genezyjskiej²⁵.

Wiedza Duchowa była dla czytelników przewodnikiem po rynku prasowym i księgarskim. Poza możliwością kupna książek w siedzibie administracji miesięcznika, o czym pisano powyżej, w piśmie publikowano przegląd pism i książek. Reklamowano m.in. poezje Marii Przewońskiej „Sursum Corda”, powieść Stanisławy Hausnerowej „Twierdza Ducha”, a także „Polski Kalendarz Astrologiczny na rok 1934”. Informowano także o ciekawych czasopismach, np. *Wolność Sumienia*²⁶, *Hejnał*²⁷, *Świat Ducha*²⁸.

Dla osób czytających miesięcznik był on także źródłem wiedzy o aktualnych wydarzeniach („Uroczystość kremacji Annie Besant” – *WD* 1, s. 31–32; „Nowy Prezes Towarzystwa Teozoficznego – G. Arundale” – *WD* 11, s. 350–351). Dostarczał

23 Zbyt mało wiemy o biografii Tomiry Zori, aby można było z całą pewnością stwierdzić o jej przynależności organizacyjnej. We wszystkich swoich znanych publikacjach (nie tylko dotyczących wiedzy duchowej) podążała ona jednak ścieżką wyznaczoną przez teozofów.

24 Próbą takiej ezoterycznej komparatystyki były prace H. Bławatskiej, np. „*Isis Unveiled*” (1877) oraz „*The Secred Doctrine*” (1888).

25 Dobrym przykładem tego zjawiska jest miesięcznik *Lotos*.

26 *Wolność Sumienia* – dwumiesięcznik. Pismo zaczęto wydawać w styczniu 1934 r. Zdaniem redakcji *Wiedzy Duchowej* prezentowało ono wysoki poziom i głosiło hasła zasługujące na żywy oddźwięk w kulturalnym społeczeństwie.

27 *Hejnał* – miesięcznik poświęcony zagadnieniom spirytyzmu, oficjalny organ Stowarzyszenia Spirytystów w Łaziskach na Górnym Śląsku.

28 *Świat Ducha* – pismo zaczęto wydawać w kwietniu 1934 r. Na motto pisma wybrano słowa A. Mickiewicza: „Wyjdzie z zamętu świat ducha”.

nowinek kulturalnych, np. architektonicznych („Architektura u Mayów” – WD 1, s. 32), literackich (doniesienie o nieznanym rękopisie Bolesława Prusa, które zostały odnalezione w archiwach Biblioteki Publicznej w Warszawie²⁹ – WD 5, s. 160) czy muzycznych („Znakomity kompozytor Rachmaninow skomponował najpiękniejszy swój utwór w transie hipnotycznym” – WD 6, s. 192). Niekiedy pismo przypominało współczesne brukowce drukujące teksty o charakterze plotkarskim („Sen wykrywa morderstwo” – WD 2, s. 63; „Gwiazdy szczęścia i tragizmu w horoskopie króla Alberta belgijskiego” – WD nr 4, s. 125–127). Miesięcznik zawierał także kronikę wydarzeń dla osób związanych z Towarzystwem Parapsychicznym. W numerze 3. pisma opublikowano relację z walnego zgromadzenia członków tej organizacji³⁰. Tekst można uznać za reklamę Towarzystwa i jednocześnie zaproszenie do współpracy.

Podobnie jak w innych czasopismach ezoterycznych część tekstów była publikowana w odcinkach. Pozwalało to bardziej zróżnicować treść poszczególnych numerów, a także zachęcić czytelników do lektury kolejnych zeszytów. Było to niezmiernie ważne, gdyż miesięcznik był dostępny w prenumeracie i utrzymywał się właśnie z wpłat od czytelników. Zgodnie z obowiązującą w okresie przedwojennym tendencją czasopismo propagowało treści ezoteryczne nie tylko na swoich łamach, ale także w promowanych książkach wydawanych w serii Biblioteki Wiedzy Duchowej (zob. przypis 11). Dzięki temu możliwe było bardziej efektywne prowadzenie działań mających na celu kształtowanie światopoglądu odbiorców i propagowanie idei ezoterycznych.

Wiedza Duchowa była jednym z około 20 pism o charakterze okultystycznym ukazujących się na ziemiach polskich przed II wojną światową. Miesięcznik wydawany był krótko (tylko rok), ale regularnie (w odróżnieniu od wielu tytułów ezoterycznych). Zgodnie z zaobserwowaną tendencją tytuł czasopisma uległ zmianie – *Wiedzę Duchową* zastąpił *Lotos*.

²⁹ W archiwach odnaleziono nieznaną zakończenie „Faraona” oraz powieść „Sława”, której bohaterem jest uczony Gneist, marzący o odkryciu metalu lżejszego od powietrza.

³⁰ „Walne Zgromadzenie członków Towarzystwa Parapsychicznego im. Juliana Ochorowicza we Lwowie odbyło się dnia 25 stycznia b.r. Towarzystwo pracowało w r. 1930 w ścisłym gronie swoich członków oraz zaproszonych gości, zbierając się dwa razy w miesiącu na wieczory referatowe, dyskusyjne i eksperymentalne. Nowe wybory do zarządu dały następujący wynik: prof. Józef Świtkowski, prezes; dr Zygmunt Koellner, zast. prezesa; Olga Bilińska, sekretarka; inż. Paweł Rehorowski, skarbnik; Józefa Świtkowska, bibliotekarka; dr Emilia Lewicka, radca; Konstanty Pawlików – komisja rewizyjna. Adres Towarzystwa: Lwów, ul. św. Marka, 1. 5, I p.” (WD 3, s. 96).

Bibliografia

- Bańdo A. (2006). Nie tylko krew na pierwszej stronie – problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939. Kraków.
- Borowiec P. (2005). Jesteśmy głosem milionów – dzieje krakowskiego wydawnictwa i concernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny 1910–1939. Kraków.
- Brzoza C. (1990). Polityczna prasa Krakowa 1918–1939. Kraków.
- Cegielski T. (1994). Oświecenie Różokrzyżowców: z genezy Oświecenia i wolnomularstwa spekulatywnego: część 3. *Ars Regia: czasopismo poświęcone myśli i historii wolnomularstwa*, nr 3/2 (7), s. 19–73.
- Chodkiewicz K. (1936). Ewolucja ludzkości: zarys antropogenezy okultyistycznej. Kraków.
- Doktór T. (1990). Polskie adaptacje jogi. W: T. Doktor (red.). *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne*, t. 4. Warszawa, s. 104–130.
- Hanegraaff W.J. (2013). *Western Esotericism: A Guide for the Perplexed*. London.
- Kolasa W.M. (2011). Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939, część 1: Tendencje rozwojowe, typologia. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, z. 1–2, s. 5–62.
- Mielczarek T. (2009). Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Sosnowiec.
- Notkowski A. (1982). Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa.
- Paczkowski A. (1980). Polska prasa w latach 1918–1939. Warszawa.
- Paczkowski A. (1983). Prasa codzienna Warszawy w latach 1918–1939. Warszawa.
- Plutarchus (2003). *De Iside et Osiride. O Izydzie i Ozyrysie*, tłum., wstęp i objaśnienia A. Pawlaczyk. Poznań.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia czasopismo ezoteryczne *Wiedza Duchowa*, które wydawano w Wiśle w 1934 roku. Było ono jednym z około 20 pism o charakterze okultyistycznym ukazujących się na ziemiach polskich przed II wojną światową. Opis miesięcznika oparty został na analizie zawartości poszczególnych numerów. Przedstawiono program czasopisma, jego układ, profil tematyczny i redakcję. Szczególną uwagę poświęcono autorom, którzy zamieszczali w *Wiedzy Duchowej* swoje artykuły. Na łamach czasopisma publikowano teksty autorów znanych i cenionych w środowisku polskich ezoteryków (takich jak Roberto Assagioli, Alice A. Bailey, Kazimierz Chodkiewicz, Léon Denis, Maria Florkowa, Józef Jankowski, Stefan Kowalski, Wincenty Lutosławski, Roman Moczulski, Henryk Münch, Andrzej Podzorski, George Viereck, Tomira Zori).

Słowa kluczowe: dwudziestolecie międzywojenne, okultyzm, prasa ezoteryczna, *Wiedza Duchowa*, czasopismo, polska prasa przedwojenna